

УДК 351.82:339.9

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ¹

Ольга Жабинець

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН
України», Львів, Україна

Резюме. Здійснено оцінювання перспектив застосування в Україні експортоорієнтованої стратегії росту як основи стратегії економічного зростання на основі аналізу зарубіжних практик та досягнутих економічних результатів. Встановлено, що ефективність реалізації експортоорієнтованої стратегії росту в нашій державі матиме успіх лише при активному впровадженні інноваційних технологій у виробництво товарів і послуг за рахунок надходження прямих іноземних інвестицій в експортоорієнтовані галузі економіки. Проаналізовано Проект плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, на основі чого виокремлено низку заходів, які необхідні для реалізації експортоорієнтованої стратегії росту. Проаналізовано інституційне, фінансове та ресурсне забезпечення експортної діяльності. Встановлено, що існуюча в Україні мережа інституцій з підтримання торгівлі не спроможна повною мірою забезпечити належний рівень ефективного підтримання українських експортерів на міжнародних ринках. Більше того, недосконалим є механізм взаємодії та співпраці державних інститутів підтримання експорту, зокрема Ради з міжнародної торгівлі та підприємств реального сектора економіки. Зазначено, що реалізація в Україні експортного підприємницького потенціалу стримується сьогодні не лише глобальними чинниками (пандемія, війна та ін.), але й внутрішніми перепонами, серед яких, зокрема, відсутність стратегічного документа в експортній діяльності держави – Експортної стратегії України, яка б охоплювала основні засади реалізації експортної політики під час війни та протягом періоду післявоєнного відновлення. Аргументовано необхідність оновлення та актуалізації Експортної стратегії України, в якій буде закладено основні напрями розвитку міжнародної торгівлі України та підтримання експортоорієнтованих підприємств, особливо малого та середнього бізнесу під час війни та протягом періоду післявоєнного відновлення з урахуванням нових викликів та перспектив. Зазначено, що державна та недержавна, у т.ч. за участі міжнародних організацій, фінансове та нефінансове підтримання експортної діяльності є сьогодні важливими інструментами фінансово-ресурсного забезпечення вітчизняного експорту. Аргументовано необхідність запровадження в Україні механізму страхування інвестицій вітчизняних та іноземних інвесторів від воєнних ризиків. Запропоновано заходи підвищення ефективності консультативно-дорадчої діяльності Ради з міжнародної торгівлі та зростання фінансової спроможності вітчизняних експортерів, у т.ч. за участі Експортно-кредитного агентства.

Ключові слова: експортна політика, експортоорієнтована стратегія росту, інституційне забезпечення експортної діяльності, фінансово-ресурсне забезпечення експорту, Експортна стратегія України, страхування інвестицій, воєнні ризики.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.195

Отримано 15.06.2023

¹ Виконано в межах НДР «Глобалізаційні чинники та ризики ендегенного розвитку регіонів України» (№ ДР 0121U111754).

UDC 351.82:339.9

IMPROVEMENT OF MECHANISMS OF FORMATION AND IMPLEMENTATION THE STATE EXPORT POLICY IN UKRAINE

Olha Zhabynets

State Institution «Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine», Lviv, Ukraine

Summary. It was assessment the prospects for the application of an export-oriented growth strategy in Ukraine as the basis of the economic growth strategy based on the analysis of foreign practices and achieved economic results. It has been established that the effectiveness of the implementation of the export-oriented growth strategy in our country will be successful only with the active introduction of innovative technologies in the production of goods and services due to the inflow of direct foreign investments in export-oriented sectors of the economy. The draft plan of measures for the post-war recovery and development of Ukraine was analyzed. A number of measures necessary for the implementation of the export-oriented growth strategy were identified. The institutional, financial and resource support of export activity are analyzed. It has been established that the existing network of trade support institutions in Ukraine is not able to fully ensure the proper level of effective support for Ukrainian exporters on international markets. Furthermore, the mechanism of interaction and cooperation of state export support institutions, in particular the International Trade Council under the Cabinet of Ministers of Ukraine, with other institutions in the field of international trade and enterprises of the real sector of the economy is imperfect. It was noted that the realization of export entrepreneurial potential in Ukraine is held back today not only by global factors (pandemic, war etc.), but also by internal obstacles, among which, in particular, the absence of a strategic document in the export activity of the state – the Export Strategy of Ukraine, which would cover the main principles of export policy implementation during the war and during the post-war recovery period. It has been argued the necessity to updating and actualization the Export Strategy of Ukraine, which will determine the main directions of development of Ukraine's international trade and support of export-oriented enterprises, especially small and medium-sized businesses, taking into account new challenges and prospects. It was noted that state and non-state, including with the participation of international organizations, financial and non-financial support of export activities are important tools for financial and resource support of domestic exports today. It has been argued the necessity of introducing a mechanism of insurance of investments of domestic and foreign investors against military risks in Ukraine. Measures to increase the effectiveness of the consultative and advisory activities of the International Trade Council and the financial capacity of domestic exporters, including with the participation of the Export Credit Agency, was proposed.

Key words: export policy, export-oriented growth strategy, institutional support for export activity, financial and resource support for export, Export Strategy of Ukraine, investment insurance, military risks.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.195

Received 15.06.2023

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах війни експортоорієнтований бізнес регіонів України зіткнувся з низкою проблем (виробничих та інфраструктурних, логістичних, фіскальних, енергетичних) [1, с. 40–42], необхідність вирішення яких вимагає застосування відповідних механізмів удосконалення експортної політики як у поточних економіко-політичних умовах, так і з урахуванням майбутніх перспектив розвитку у післявоєнному відновленні України. В основі реалізації експортної політики як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях має бути закладено ефективні механізми розвитку, підтримання та стимулювання експорту товарів та послуг, а вирішення проблем експортоорієнтованого бізнесу регіонів України необхідно розглядати через призму реалізації цих механізмів. Крім того, експортна політика в Україні повинна реалізовуватися, використовуючи переваги глобалізації та мінімізуючи

ризика, які глобалізація приносить в економічний розвиток. Відтак, вибір експорту як основи стратегії економічного зростання у поєднанні з виваженою політикою імпортозаміщення може стати пріоритетом зовнішньоекономічної політики України у післявоєнному періоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Удосконаленню механізмів формування та реалізації зовнішньоекономічної політики в Україні, у т.ч. експортної політики, присвячено наукові праці багатьох вітчизняних дослідників, зокрема В'юник О.В., Дугінець Г.В., Ксендзук В.В., Олійник О.В., Платонової І.О. та ін. Сучасний стан реалізації державної експортної політики та проблеми, з якими стикаються вітчизняні експортери в сучасних умовах розвитку міжнародної торгівлі та військових дій, вимагають подальших наукових досліджень у даному напрямі, що зумовлює актуальність цієї публікації.

Метою дослідження є аналіз та обґрунтування заходів щодо вдосконалення механізму формування та реалізації державної експортної політики в Україні під час війни та протягом періоду післявоєнного відновлення економіки.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: здійснити оцінювання перспектив застосування в Україні експортоорієнтованої стратегії росту як основи стратегії економічного зростання; проаналізувати інституційне забезпечення експортної діяльності та інструменти фінансово-ресурсного забезпечення вітчизняного експорту; окреслити заходи підвищення ефективності інституційного підтримання експортерів в Україні та зростання їх фінансової спроможності. Для вирішення поставлених завдань використано такі методи: аналіз, узагальнення, індукція, аналогія, системний підхід.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень відкритості економіки України як до війни, так і в умовах військового стану, її залежність від експортних надходжень та чутливість до впливу валюти вимагає здійснення серйозних реформ в експортній діяльності. З огляду на значний експортний потенціал України перспективним при реалізації експортної політики в нашій державі може бути застосування експортоорієнтованої стратегії росту як основи стратегії економічного зростання.

Національна рада з відновлення України від наслідків війни відповідно до Указу Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 в рамках 24 робочих груп розробила Проект плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України [2], перелік пропозицій щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив, проектів нормативно-правових актів, прийняття й реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди. Вважаємо, що серед запропонованих заходів експортоорієнтована стратегія росту повинна, зокрема, включати:

1. Відбудову зруйнованих та пошкоджених виробничих потужностей, а також будівництво нових виробництв, зокрема для переробки місцевої сировини, що сприятиме збільшенню ланцюгів створення доданої вартості в Україні.
2. Розширення доступу до ринків збуту продукції з високою часткою доданої вартості, зокрема забезпечення повного доступу до ринків G7 та ЄС.
3. Збільшення експорту переробної продукції з вищою часткою доданої вартості.
4. Забезпечення переходу економіки на нові інноваційні тренди розвитку, зокрема в напрямі організації високотехнологічних виробництв продукції імпортозаміщення та експорту.
5. Забезпечення зростання частки малого та середнього бізнесу (далі – МСБ) в експорті товарів і послуг.

Зазначимо, що експортоорієнтована стратегія росту в світі використовується уже приблизно сорок років як заміна парадигми індустріалізації імпортозаміщення, при якій

країни прагнуть стати самодостатніми і не залежати від імпорту. Застосування експортоорієнтованої стратегії росту в таких країнах, як Німеччина, Ірландія, Південна Корея, Сінгапур, Гонконг та ін. довело її ефективність та пришвидшило соціально-економічний розвиток цих країн. Наприклад, після Другої світової війни Німеччина та Японія просували свій експорт на зовнішні ринки, вважаючи, що більша відкритість сприятиме поширенню продуктивних технологій і технічного ноу-хау. У період з 1970–1985 рр. «чотири азіатські тигри» (Гонконг, Сінгапур, Південна Корея та Тайвань) прийняли парадигму зростання на основі експорту, що призвело до їх подальшого економічного успіху. Швидке зростання на основі експорту забезпечувалося придбанням іноземних технологій та їх ефективним упровадженням у порівнянні з конкурентами. Водночас, технологічна здатність цих країн підтримувалася прямими іноземними інвестиціями. Відтак, можемо стверджувати, що ефективність реалізації експортоорієнтованої стратегії росту в Україні матиме успіх лише при активному впровадженні інноваційних технологій у виробництво товарів і послуг за рахунок надходження прямих іноземних інвестицій в експортоорієнтовані галузі економіки. Про перспективність застосування стратегії зростання на основі експорту може свідчити також те, що ще до війни за часткою експорту у ВВП Україна знаходилася приблизно на рівні Південної Кореї та Німеччини (рис. 1).

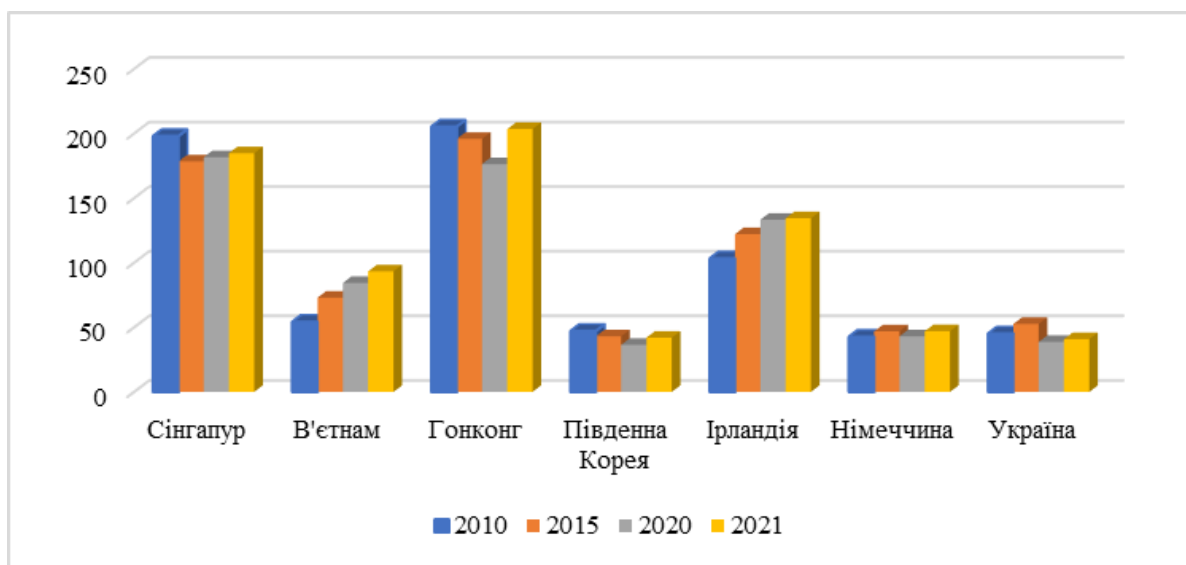

Рисунок 1. Частка експорту товарів і послуг у ВВП, %

Джерело: побудовано за [3, 4].

Реалізація в Україні державної експортної політики вимагає сьогодні також удосконалення інституційного, фінансового та ресурсного забезпечення експортної діяльності.

На жаль, існуюча в Україні мережа інституцій з підтримання торгівлі не спроможна повною мірою забезпечити належний рівень ефективного підтримання українських експортерів на міжнародних ринках. Більше того, недосконалим є механізм взаємодії та співпраці державних інститутів підтримання експорту, зокрема Ради з міжнародної торгівлі (далі – Рада МТ) при Кабінеті Міністрів України, з іншими інституціями у сфері міжнародної торгівлі та підприємствами реального сектора економіки. Як частина системи державного підтримання та просування експорту Рада МТ є єдиним координаційним органом для розвитку міжнародної торгівлі України і найперше – для діалогу між державними інституціями та бізнесом щодо міжнародної

торгівлі та експорту. До Ради МТ та її робочих груп входять представники органів законодавчої та виконавчої влади, інституцій з підтримання торгівлі в Україні, зокрема торгово-промислових палат, бізнес- та галузевих асоціацій, освітніх закладів, аналітичних центрів з питань міжнародної торгівлі та експорту [5]. На нашу думку, діяльність Ради МТ сьогодні потребує вдосконалення, зокрема щодо виконання завдань сприяння в розробленні та реалізації нормативно-правових актів у сфері просування українських товарів, робіт та послуг на зовнішні ринки, участі у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань, що належать до компетенції Ради МТ, а також визначення шляхів та механізмів розв'язання проблемних питань, що виникають під час реалізації державної політики у сфері міжнародної торгівлі України. Невиконання та/або неналежне виконання зазначених вище чи інших покладених на Раду МТ завдань, що передбачені Положенням про Раду з міжнародної торгівлі [6], створює додаткові ризики як у сфері законодавчого забезпечення, так і в інших напрямках сприяння експортній діяльності.

На нашу думку, з метою підвищення ефективності консультативно-дорадчої діяльності Ради МТ необхідно:

1) посилити контроль за діяльністю Ради МТ (забезпечити публікацію на сайті Звітів про результати діяльності Ради МТ, її склад та склад робочих груп за всі періоди роботи, особливо за період воєнного стану);

2) оприлюднити принципи включення до складу робочої групи з експорту бізнес-об'єднань та інших інституцій з підтримання торгівлі в Україні з метою усунення можливостей лобювання інтересів наближених до влади великих бізнес-груп та посилення захисту інтересів малого та середнього бізнесу;

3) з огляду на обмеженість входження до складу робочих груп Ради МТ представників усіх недержавних експортних інституцій необхідно посилити взаємодію Ради МТ з бізнесом, зокрема через створення дискусійної онлайн-платформи для обговорення перспективних законодавчих ініціатив.

Реалізація в Україні експортного підприємницького потенціалу стримується сьогодні не лише глобальними чинниками (пандемія, війна та ін.), але й внутрішніми перепонами, серед яких, зокрема, відсутність стратегічного документа в експортній діяльності держави – Експортної стратегії України, яка б охоплювала основні засади реалізації експортної політики під час війни та протягом періоду післявоєнного відновлення з урахуванням глобальних змін світової торгівлі. На нашу думку, сьогодні вкрай необхідним є оновлення та актуалізація Експортної стратегії України, в якій буде закладено основні напрями розвитку міжнародної торгівлі України та підтримання експортоорієнтованих підприємств, особливо малих та середніх підприємств, під час війни та протягом періоду післявоєнного відновлення економіки України з урахуванням нових викликів та перспектив.

Крім інституційного забезпечення важливим є також фінансове та ресурсне забезпечення експорту. Оскільки 80–90% світової торгівлі здійснюється за рахунок торговельного фінансування (за допомогою кредитних документарних інструментів, гарантій, страхування) [7, с. 33], то державна та недержавна, у т.ч. за участі міжнародних організацій, фінансова та нефінансова (інформаційно-консультаційна, виставкова діяльність тощо) підтримка експортної діяльності є сьогодні важливими інструментами фінансово-ресурсного забезпечення вітчизняного експорту.

Державна підтримка вітчизняних експортерів реалізується сьогодні через Експортно-кредитне агентство (далі – ЕКА), на яке покладено функції страхування, перестраховування та кредитування за участі уповноважених банків-партнерів. Разом з тим, в умовах дії воєнного стану та суттєвого дефіциту бюджетних коштів державна підтримка вітчизняного експорту через ЕКА не є достатньою та потребує залучення

додаткових внутрішніх та зовнішніх (іноземних) інвестиційних ресурсів. Однак активізація інвестиційної діяльності під час війни та у післявоєнному періоді стане можливою лише за умови запровадження механізму захисту вітчизняних та іноземних інвесторів від військово-політичних (або воєнних) ризиків (військові дії, громадянські заворушення, експропріація тощо), що своєю чергою, забезпечить поточну та перспективне фінансове підтримання участі України в глобальних ланцюгах створення доданої вартості.

Варто зазначити, що страхування інвестицій від воєнних ризиків існує в багатьох країнах світу, зокрема у Великобританії, Японії, Німеччині, Франції, Канаді, Австралії, Ізраїлі тощо [8]. В Україні іноземні інвестори можуть скористатися послугою страхування інвестицій від воєнних ризиків лише за підтримання міжнародних структур, зокрема Багатостороннього агентства гарантій інвестицій (Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA)) та Міжнародної фінансової корпорації (IFC). Вітчизняні ж інвестори на сьогодні не мають жодних гарантій при здійсненні інвестиційної діяльності. З огляду на це, вважаємо за необхідне дозволити ЕКА здійснювати страхування інвестицій іноземних та вітчизняних інвесторів від воєнних ризиків, причому виключно за умови спрямування таких інвестицій на розвиток експортоорієнтованих виробництв та інфраструктури, необхідної для розвитку експорту товарів (робіт, послуг) українського походження. Запровадження механізму страхування інвестицій від воєнних ризиків не тільки сприятиме надходженню в Україну прямих іноземних інвестицій, але також дозволить активізувати інвестиційну діяльність в середині держави через відкриття можливостей здійснення банківськими та небанківськими фінансово-кредитними установами, зокрема страховими компаніями, інвестиційне підтримання експортерів, яке сьогодні практично не реалізовується.

На нашу думку, з метою підвищення фінансової спроможності вітчизняних експортерів, у т.ч. за участі ЕКА, необхідно:

- посилити співпрацю ЕКА з міжнародними та іноземними фінансовими організаціями (MIGA, IFC та ін.) щодо активізації надходження прямих іноземних інвестицій в Україну (наприклад, створити реєстр першочергових інвестиційних об'єктів для розгляду іноземними інвесторами, забезпечити постійний моніторинг надходження інвестицій та ін.);

- доповнити ст. 6 Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» наступним видом діяльності ЕКА: страхування та перестрахування інвестицій вітчизняних та іноземних інвесторів (за умови спрямування таких інвестицій на створення експортоорієнтованих виробництв та інфраструктури, необхідної для розвитку експорту товарів (робіт, послуг) українського походження);

- підсилити існуючу в Україні систему страхування експортної діяльності (ЕКА як страховика зі спеціальним статусом) наданням повноважень окремим страховим компаніям для страхування ризиків при здійсненні експортних операцій під державні гарантії.

Висновки. В нинішніх умовах війни та інших глобальних викликів у сфері міжнародної торгівлі вимагають удосконалення механізмів формування та реалізації державної експортної політики, зокрема в контексті інституційного та фінансово-ресурсного забезпечення експортної діяльності. За умови посилення співпраці державних інституцій з підтримання експорту з експортоорієнтованими підприємствами реального сектора економіки, запровадження страхування інвестицій від воєнних ризиків, а також підвищення фінансової спроможності підприємств-експортерів можна очікувати на зростання експортного потенціалу України на міжнародних ринках та активніше включення регіональних виробників до міжнародних ланцюгів створення доданої вартості.

Conclusions. In today's conditions of war and other global challenges in international trade, the mechanisms of formation and implementation of state export policy, in particular in the context of institutional, financial and resource support for export activities, require improvement. Under the condition of strengthening the cooperation of state institutions on export support with export-oriented enterprises of the real sector of the economy, the introduction of investment insurance against military risks, as well as an increase in the financial capacity of exporting enterprises, we can expect an increase in the export potential of Ukraine on international markets and a more active inclusion of regional producers in international chains of creation of added value.

Список використаних джерел

1. Жабинець О. Й., Сухий О. О. Проблеми експортоорієнтованого бізнесу регіонів України мовах війни та основні шляхи їх вирішення. *Бізнес Інформ*. 2023. № 2. С 9–45. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-2-39-45>
2. Проект плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України. URL: <https://dsp.gov.ua/proiekt-planu-zakhodiv-z-pisliavoiennoho-vidnovlennia-ta-rozvytku-ukrainy/> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Exports of goods and services (% of GDP) - Vietnam, China, Germany, Ireland, Korea, Rep., Singapore, Hong Kong SAR, China, United Kingdom. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?locations=VN-CN-DE-IE-KR-SG-HK-GB> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2023).
5. Рада з міжнародної торгівлі. URL: https://export.gov.ua/47-rada_z_mizhnarodnoi_torgivli (дата звернення: 15.04.2023).
6. Положення про Раду з міжнародної торгівлі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/455-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.04.2023).
7. Ануфрієва К. В. Інституційні та фінансові складові нарощування експорту України. *Економіка України*. 2018. № 8 (681). С. 30–49. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.08.030>
8. Гужва І. Як забезпечити інвестиції під час війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/23/697382/> (дата звернення: 06.05.2023).

References

1. Zhabynets O. Y., Sukhyi O. O. (2023) Problemy eksportooryentovanoho biznesu rehioniv Ukrayiny v umovakh viyny ta osnovni shlyakhy yikh vyrishennya [The Problems of Export-Oriented Business in the Regions of Ukraine During the Wartime and the Main Ways to Solve Them]. *Business Inform*. No. 2. P. 39–45. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-2-39-45>
2. Proyeckt planu zakhodiv z pislyavoyennoho vidnovlennya ta rozvytku Ukrayiny. URL: [https://dsp.gov.ua/proiekt-planu-zakhodiv-z-pisliavoyennoho-vidnovlennya-ta-rozvytku-ukrainy/](https://dsp.gov.ua/proiekt-planu-zakhodiv-z-pisliavoiennoho-vidnovlennia-ta-rozvytku-ukrainy/) (accessed: 10 April 2023).
3. Exports of goods and services (% of GDP) – Vietnam, China, Germany, Ireland, Korea, Rep., Singapore, Hong Kong SAR, China, United Kingdom. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?locations=VN-CN-DE-IE-KR-SG-HK-GB> (accessed: 10 April 2023).
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny: veb-sayt. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 10 April 2023).
5. Rada z mizhnarodnoyi torhivli. URL: https://export.gov.ua/47-rada_z_mizhnarodnoi_torgivli (accessed: 10 April 2023).
6. Polozhennya pro Radu z mizhnarodnoyi torhivli. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/455-2017-%D0%BF#Text> (accessed: 10 April 2023).
7. Anufriieva K. V. (2018). Instyutysiyni ta finansovi skladovi naroshchuvannya eksportu Ukrayiny [Institutional and financial components of Ukraine's export growth]. *Economy of Ukraine*. No. 8. P. 30–49. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.08.030>
8. Huzhva I. (2023). Yak ubezpechyty investytsiyi pid chas viyny [How to secure investments during wartime]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/23/697382/> (accessed: 06 May 2023).